

Camí d'Adruix (Alt Urgell) al Mas d'Alins (Andorra) que feien servir tot sovint els contrabandistes.

JORDI PLAY

Camins al límit

La detenció de l'ex-conseller de Governació Jordi Ausàs, també ex-alcalde de la Seu d'Urgell, per la seua presumpta vinculació a una xarxa de contraban de tabac, ha commocionat la capital de l'Alt Urgell. Històricament, el comerç il·legal ha estat una activitat discreta però ben present. Els vells camins dels contrabandistes són coneguts de tothom i molts encara es fan servir. Entrevistem l'historiador Josep Albert Mestres i recordem també les antigues rutes del contraban a les Illes Balears.

El nucli d'Argolell, pertanyent al municipi de les Valls de Valira, i, al fons, Arcabell. Entre els dos hi ha la duana de la Farga d'en Moles i a l'esquerra, Andorra.

Muntanyes de contrabandistes

A la Seu d'Urgell i Andorra, el paper del contrabandista que creuava a peu les muntanyes i baixava farcells plens de tabac no estava mal vist i, fins i tot, era respectat. Als anys setanta, amb el contraban a gran escala, aquesta percepció canvia, però el contraban continua. Són molts els urgellencs que saben com funciona i d'on surten els camins. Ens acompanyen a l'entrada d'una ruta que seguien vehicles tot terreny.

“El contraban no està prohibit, només ho està deixar-se agafar.” És una dita de terra de contrabandistes que recull Josep Albert Mestres a *El contraban de frontera al Pirineu català* (Farell Ed.,

2011) i que resumeix molt clarament la consideració social d'una activitat il·legal però fins a cert punt acceptada socialment. Diu l'escriptor Albert Villaró (la Seu d'Urgell, 1964) que “no se'n parla ni se'n fa ostentació públi-

ca”. Afirma a EL TEMPS que, “llevat de casos especialment notoris –recordo un gallec, que li deien Miss Galicia, a qui se li veia d'una hora lluny que s'hi dedicava–, no és una activitat idealitzada, en el sentit de romàntica. Es feia

A dalt, a l'esquerra la duana de la Farga d'en Moles. El contraban també s'ha atrevit a passar per aquí en vehicles tot terreny, taxis i autobusos. A sota, l'escorcoll d'un vehicle a la duana de la Farga d'en Moles per comprovar que no porti articles de contraban. El tabac és la principal matèria de contraban d'Andorra des del segle XVIII.

i prou". Però afegeix que "tampoc no rebia cap censura social especial: els capellans t'absolien, perquè passar el *fardo* no era pecat". Segons l'arxiver municipal de la Seu, Lluís Obiols, molts, fins i tot, negaven dir-ho pel seu nom: "Deien que ells no feien contraban, que feien tragi".

A l'altra banda de la frontera passa una cosa semblant. Claude Benet, ex-ministre de Comerç, Indústria i Turisme d'Andorra i autor de *Guies, fugitius i espies* —que estudia el pas per Andorra d'exiliats de la Segona Guerra Mundial— opina que "hi ha hagut moments que el contraban formava part de la vida d'Andorra, però no era considerat com una cosa delictiva sinó com una feina que fins i tot ajudava". Aquesta percepció va durar fins als seixanta, però està circumscrita "a aquell perfil

de contrabandista d'abans, al que passava a peu —cosa que fins i tot era respectada—, però no al que ara passa amb cotxe o tot terreny: no és el mateix".

En Jordi Nistal, professor de geografia i història a l'Institut de la Seu, opina que "a la Seu ha estat tan cultura autòctona que forma part de la cosmovisió de la ciutat i, fins i tot, alguns ho han vist com una cosa positiva. Jo no", matisa. Sobre una llei del silenci semblant a l'*omertà* dels mafiosos que denuncia l'historiador Josep Albert Planes (entrevista a la pàgina 20), Nistal discrepa: "No crec que hi hagi cap llei del silenci. Jo sempre n'he parlat obertament. Però, evidentment, els qui s'hi dediquen són discrets. Això és lògic. Però si parles amb la gent tothom accepta el contraban. És una cosa assumida. Això sí, dels aspectes concrets, no en parlen".

Aquesta acceptació tàcita del contraban, com si es tractés d'una feina exòtica però propera, té arrels històriques, segons l'arxiver municipal de la Seu, Lluís Obiols: "Més que llei del silenci és que tothom ho sap. I fa trenta o quaranta anys, encara més, era una cosa comuna i acceptada que molta gent feia. No era vist com un delictes sinó com una manera de guanyar-se la vida extralegal però sense més connotacions. No tant com el legal, si més no a petita escala".

Per a Obiols, "el contraban era una activitat que històricament ha estat freqüent, habitual, i és simplement vista com una activitat comercial entre una àrea i una altra aprofitant les diferències de preu. És cert que són estats diferents amb legislacions diferents però originàriament les fronteres no eren el

Lluís Obiols, arxiver municipal de la Seu:
 “Molts diuen que no fan contraban, que fan
 traquí”.

que són ara. La frontera estatal és una cosa molt recent que s’ha anat creant i enfortint però no és res insalvable per a la gent d’aquí”.

La raó ve d’antic, segons Obiols. “La Seu d’Urgell i Andorra són a deu quilòmetres, en un territori on les relacions humanes són estretes. Últimament no tant, perquè Andorra ha anat agafant estructura d’estat, però antigament la relació era de veïnatge, com amb qualsevol altra comarca limítrofa. Ara pensem –afegeix Obiols– que és nou el fet que Andorra s’identifiqui amb un lloc de comerç i compravenda, però el segle XVI els andorrans ja reivindicaven que se’ls permetés comerciar entre Espanya i França, fins i tot quan estaven en guerra. Andorra sempre ha sabut aprofitar la frontera com a mode de vida. Una altra cosa és la concepció legal que tenim avui, que està mediatitzada per aranzels i diferències legals, però durant segles ha estat una activitat de compravenda al territori veí.”

Segons Obiols, històricament, això ha passat arreu als territoris de frontera, on els habitants veien de sobte la imposició d’aquestes línies territorials com una estranya novetat que no els impedia fer vida normal. “A la Catalunya Nord, per exemple, tenien una necessitat important de sal, que es portava des de Cardona. Quan es va signar el tractat dels Pirineus, que col·locà una frontera per sobre de Puigcerdà, els comerciants feien el de sempre –el comerç de la sal va continuar– però, de sobte, amb una frontera al mig. No era una activitat nova, eren noves les decisions legals externes, les condicions imposades pels estats.”

Albert Villaró opina que el contraban “depèn del moment i de la conjuntura: és una activitat subjecta a les lleis del mercat, a l’oferta i a la demanda, i també regulada pel grau de repressió dels estats. Al Pirineu se n’ha fet des de sempre, com a mínim des del segle XVIII, quan l’estat era

una entelèquia llunyana i repressora”.

I ja es feia contraban de tabac. Com explica Josep Albert Mestres, el tabac es comença a conrear a Andorra l’últim terç del segle XVII i a començament del XVIII ja s’inicia un actiu contraban amb la comarca de l’Alt Urgell. I l’intercanvi de productes devia ser intens perquè a mitjan segle XIX, concretament el 1866, el bisbe d’Urgell Josep Caixal, com a copríncep d’Andorra, adreçava una súplica a la reina Isabel II per tal d’impedir el cobrament d’aranzels duaners que Espanya volia imposar.

La súplica del bisbe. Com recull Mestres en el seu llibre, el bisbe Caixal “fonamentà la seva exposició en un seguit de raons històriques per les quals els antics comtes de Barcelona i reis d’Aragó ja consideraven els andorrans ‘com a veritables germans de la resta dels seus súbdits, la llengua dels quals parlen i els usos i costums dels quals retenen’, un privilegi que

Jordi Nistal, professor d'història: "El contraban forma part de la cosmovisió de la ciutat".

JORDI PLEY

gaudia Andorra des del seu naixement perquè no tenia 'fronteres ni duanes, ni cap dret, podent els espanyols portar a Andorra i treure' allò que els semblava, com de tot altre país espanyol". El bisbe, en la seva súplica, preveia que les tarifes duaneres perjudicarien tant els de la Seu com els andorrans: "L'únic aparent benefici –escrivia Caixal a Isabel II en castellà– seria potser un petit augment durant un temps de les rendes de la duana d'Urgell; augment que minvaria molt aviat per la progressiva misèria que produiria a Andorra i en el seu estat més pròsper no arribaria a sis mil escuts. Però la misèria d'Andorra arrossegaria necessàriament la misèria i la ruïna d'aquesta petita vila conca de la Seu d'Urgell i perjudicaria greument tota la ribera del Segre i fins la Conca de Tremp...". El factor amb què no comptava el bisbe era el contraban.

El tabac, base econòmica. Encara avui el tabac constitueix una de les

bases de l'economia andorrana. "La producció autòctona de tabac –explica Claude Benet– ha estat fonamental fins que es va decidir que es podia importar, cosa que va implicar l'aprovació de mesures de proteccionisme per a la producció local." Unes mesures que Benet considera ara obsoletes: "S'ha de produir una quantitat de tabac aquí per a permetre després nivells proporcionals d'importacions". Aquestes importacions de tabac americà són manufacturades i empaquetades a Andorra, amb una repercussió importantíssima sobre l'ocupació i l'economia andorranes. En canvi, bona part de la producció autòctona, excepte la que es destina a cigars puros, "finalment s'acaba cremant", segons Benet. "Hi ha una mà d'aigua que es consumeix per fer créixer un tabac que després es crema i això crea un efecte pervers. Valdria la pena que es considerés la possibilitat de reorientar aquestes subvencions agrícoles perquè els pagesos canviïn de conreu, que potser seria igualment

deficitari però no es malmetria com bona part del tabac."

El tabac ha estat sempre protagonista principal del contraban, tot i que hagi compartit espai, als *fardos* dels contrabandistes, amb els perfums, els productes farmacèutics o, més recentment, els productes electrònics. Segons Obiols, amb el temps els canvis principals són d'escala: "Als quaranta o abans anaven a peu, carregaven un *fardo* i era per raons purament de subsistència econòmica. Una altra cosa és anar amb jeeps atapeïts fins a dalt. Abans era una activitat com una altra, hi duguessin tabac o qualsevol producte. Lògicament, durant la postguerra es va fer molt, per l'escassetat de productes aquí i perquè se'n podien traure més diners. S'ho plantejaven com a complement de la renda familiar, de la feina en l'agricultura o la ramaderia".

Tant Obiols com Nistal creuen que encara hi ha contrabandistes que fan les rutes a peu carregats de fardo. L'andorrà Claude Benet, en canvi, pensa

Fita que marca per on passa la frontera d'Andorra al camí d'Arduix (Alt Urgell) a Mas d'Alins (Andorra).

que aquesta modalitat de contrabandista ja està extingida i es fa amb vehicles 4x4 per la muntanya o per la duana, en connivència amb algun agent: “No fa gaire en van detenir un per haver col·laborat amb contrabandistes. Els sous arriben on arriben i no tothom és prou honest i legal”.

Ningú s'anima a fer un retrat del contrabandista tipus. Villaró creu que “no hi ha cap sector social específic” i apunta que “hi ha molts graus de dedicació, des del que fa de passador esporàdic fins al que mou molt material”.

Jordi Nistal tenia un parent, ara mort, que s'hi dedicava.

“Els que ho feien a peu sempre eren gent jove, gent que coneixia molt bé el camí i a qui no importava passar a les tres de la matinada per camins de muntanya. I guanyaven molt. Però ho feien cada dia. Era una feina sacrificada i ariscada. Carregaven dues grans caixes i sense llum per camins de muntanya. Sempre anaven en colles de quatre o cinc i igual que ho fan aquí ho feien a

la frontera francesa.” Nistal creu que moltíssima gent s'hi ha dedicat: “Hi ha poques famílies que ho han fet a escala important, però baixar tabac i vendre'l pels bars era molt comú. No ho feia tothom, però en una època, als anys seixanta i setanta, era una activitat que ajudava a complementar sous. Això val, en general, per a tota la comarca de l'Alt Urgell, perquè la proximitat i la diferència de preus s'ho valia. Una altra cosa és els qui s'hi han dedicat professionalment. N'hi ha, és clar. Podien tenir una feina de tapadora però una bona part del seu temps la dedicaven al contraban i sortien cada nit”.

A banda hi havia els qui ho fan d'acord amb la duana, com assenyalaria Benet. Segons Nistal, “carregaven camions, Rangers o furgones i tenien coneixences entre la Guàrdia Civil. Jo, per exemple, he vist com en passava un per un guàrdia concret i dir-li ‘darrere ve un altre’. Això ho feien molta gent, des de gent que treballa a Andorra (un 10% dels veïns de la Seu hi treballen

i baixen cada dia un poc fins a transportistes que, segons deien, baixaven molta cosa, o taxistes o conductors de l'Alsina Graells”. Tothom a la Seu sabia que això passava però ningú sabia quin transportista concret ho feia, quin taxista exactament s'hi dedicava. Segons Nistal: “Hi ha una imatge difosa que forma part de la cultura de la Seu. De casos concrets, en sé: aquest meu parent i algun altre, però la resta no saps ben bé qui ho fa i qui no. En un moment donat hi ha estat involucrada una part important de la població i també la duana. Si no, era impossible fer-ho. Abans segurament més que ara. A la dècada dels 90 fins i tot dos caps de la duana van ser jutjats, tot i que els van enxampar per contraban de carn. Hi havien estat treballant des dels anys seixanta. La corrupció hi era. Però normalment tot queda en l'àmbit del rumor”.

El parent d'en Jordi Nistal era dels qui s'hi dedicaven professionalment i es movia amb vehicles tot terreny per pistes forestals conegudes. “Anaven amb Ranger

Rover i en colla –això s’ha mantingut. Veies com baixaven fileres de vuit o deu Rangers per les pistes forestals sense encendre els llums –només en portaven un a sota per guiar-se. Els havien carregat de valent de caixes de cartons a Andorra i es movien per pistes forestals com la que comunica Andorra i Catalunya pel Mas d’Alins, encara a Andorra i Arduix, ja a l’Alt Urgell. Un cop arribaven aquí miraven d’evitar les carreteres principals –tot i que moltes vegades comptaven amb l’aquiescència de la Guàrdia Civil– i després portaven el tabac a un lloc determinat, on descarregaven. Des d’allà es distribuïa a tot Espanya.”

On era aquest punt de distribució? Nistal diu que el seu parent no va anar mai a Lleida, era més a prop, però ignora el lloc concret. Aquesta feina els ocupava dues o tres hores a la nit, “de les tres a les sis més o menys”. Però guanyaven molts diners, “moltíssims”, segons Nistal.

Aquesta pràctica continua, segons diu Nistal i confirmen Claude Benet, Lluís Obiols i l’historiador Planes .

El camí dels contrabandistes. El camí d’Arduix a Mas d’Alins –que estan separats un quilòmetre a tot estirar i, des del camí de la Vall de Sant Joan Fumat, es veuen gairebé junts– encara existeix. Roman tancat als vehicles perquè els propietaris, que hi tenen una explotació ramadera, estan “farts que passin motos i quads que tot ho destrossen”, expliquen a EL TEMPS. El camí (el de les fotografies d’aquest reportatge) surt de l’entrada mateixa d’Arduix i, abans de dos-cents metres, ja s’hi troba una fita –una pedra a la feixa del marge esquerre que passaria desapercebuda a qualsevol viantant– que marca la frontera d’Andorra. Després, a poc a poc, es va enfilant per dirigir-se al proper Mas d’Alins. En un revolt hi ha un cotxe abandonat després de caure per un barranc, com a conseqüència, probablement, d’una maniobra errònia en la foscor del contraban. Jordi Nistal assegura que l’abandonament de vehicles és freqüent en aquests camins de contrabandista. Busca i troba també antigues bosses de brossa negres, de mida grossa, mig soterrades al camí, per la terra i el temps. Assegura que són les que feien servir els contrabandistes per dur la càrrega i que van ser abandonades en canviar de vehicle o alguna altra raó.

JORDI PLANES

Vehicle abandonat per uns contrabandistes. “Potser després un accident?”, es pregunta Nistal al camí d’Arduix cap a Andorra.

Una aquí, una més enllà, al llarg del camí que ara, tancat als vehicles de fa poc, veu créixer l’herba tímidament.

Per aquest camí van transitar fa dècades les colles d’Arduix que Josep Albert Planes immortalitza en el seu llibre: “La senyora Conxita Pascuet recorda perfectament com la gran majoria d’homes d’Arduix es dedicaren al contraban després de la guerra per a escapar de la misèria. Les mercaderies que transportaven les colles eren variades, com ara essències de perfum, encabides en llaunes i dins de capses, i articles de merceria (puntes de seda en feixos ja preparats, mitges i botons de nacre); això no obstant, el contraban més important es feia amb el tabac. Els fardos solien pesar generalment uns 30-35 quilos”.

Com aquest camí, diuen Nistal i Planes, n’hi ha molts de semblants que baixen de la Rabassa (Andorra) cap a Arcabell (Alt Urgell) o de Sant Julià de Lòria (Andorra) cap a Os de Civís (Alt Urgell), poble que té la particularitat que el seu únic accés per carretera asfaltada és aquest que l’uneix a Andorra, però no està connectat per grans vies amb la resta de Catalunya.

Tots els entrevistats apunten que la crisi farà revifar el contraban, tant a la banda andorrana com a la catalana.

“La crisi econòmica –diu Nistal– l’afavorirà més. Fer contraban és diners fàcil. I es guanyaven unes bones quantitats, que et quedaves parat quan t’ho deien. Això

també té una conseqüència negativa, perquè proliferen les colles, gent que viu d’una manera parasitària i amb feines tapadora, gent que viu d’una forma molt poc productiva. Això genera dinàmiques que no són positives.”

La Seu d’Urgell vol i dol. El contraban ha estat a la seva història i s’albira en el seu futur, com a conseqüència, novament, de la crisi. Nistal alerta que fa més mal que una altra cosa: “Quan es parla de contraban, molta gent riu, com si es tractés d’un esport local però també té repercussions negatives importants. Hi ha qui diu que la Seu necessita el contraban i això no ho crec. L’economia és de base agrària i de serveis. Els pagesos han fet indústries làcties i la Seu s’ha convertit en la ciutat de serveis dels Pirineus. Però hi ha gent que continua pensant que li cal el contraban. Perquè és una cosa intrínseca, arrelada. N’hi ha que diuen que és important que continuï, com si no es pogués viure sense el contraban. Jo penso que no, que ha generat més un estigma que no una imatge positiva. I que les seves fonts d’ingressos no són el contraban. Pot haver fet riques algunes persones però això no vol dir que ajudi a la majoria. Pot repercutir negativament en la pujada dels preus dels pisos, per exemple. I sempre s’hi genera una certa màfia que no és gens bona”.

Alex Milian